

Радослав Докмановић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
radoslavadokmanovic@gmail.com

Radoslav Dokmanović
University of Belgrade
Faculty of Philology
radoslavadokmanovic@gmail.com

ТРИ ПИСМА ВАСИЛИЈА КАНДИНСКОГ
У ЗАОСТАВШТИНИ ОТА БИХАЉИЈА МЕРИНА

THREE LETTERS OF WASSILY KANDINSKY
IN THE LEGACY OF OTO BIHALJI MERIN

У чланку се доноси превод три писма Василија Кандинског, похрањена у архиву српског и немачког историчара уметности Ота Бихаљија Мерино. У уводном делу дат је краћи коментар, у којем се говори о контексту њиховог настанка.

Кључне речи: преписка, „изопачена уметност“, изложба забрањене уметности у Лондону 1938., историја уметности, превод.

The article presents a translation of three letters by Wassily Kandinsky, stored in the archive of the Serbian and German art historian Oto Bihalji Merin. In the introductory part, a short commentary is given, in which the context of their origin is discussed.

Key words: correspondence, degenerate art, the exhibition of the banned art in London 1938, art history, translation.

У заоставштини Ота Бихаљија Мерино, похрањеној у његовом београдском стану у Немањиној 3, који данас као салонски простор служи Музеју наивне и маргиналне уметности, сачувано је близу 5.000 писама која је овај српски и немачки историчар уметности размењивао са значајним именима светске и југословенске уметничке сцене. Међу њима се налазе и три писма чији је аутор Василиј Кандински.

До преписке са Кандинским дошло је поводом изложбе одржане у Лондону јула 1938. године, чији је званични назив био „Немачка уметност два-

десетог века“. Изложба је, међутим, припремана под називом „Забрањена уметност“ и била је замишљена и организована као одговор на изложбе „изопачене уметности“ одржане у Немачкој, најпре у Минхену 1937, а потом у Берлину и другим немачким градовима током 1938. године. Ото Бихаљи Мерин је живео тада у Цириху и под псеудонимом Петер Тене (Peter Thoenе) написао једну књигу мањег обима о модерној немачкој уметности, која је нешто пре отварања изложбе објављена у Лондону, на енглеском. Припремајући своју студију, Бихаљи се обратио Кандинском, са молбом да му пошаље фотографије својих слика. Једно од три сачувана писма представља одговор Кандинског на ту молбу.

Поред писма које је упућено самом Бихаљију, у заоставштини се налазе и два писма која је Кандински упутио организаторима лондонске изложбе — Ирмгард Бурхард и Рихарду Лозеу, брачном пару који је тада такође живео у Цириху.

Изводе из ових писама цитирао је Ото Бихаљи Мерин у својим књигама *Савремена немачка уметности* (Београд, 1955) и *Градишћељи модерне мисли* (Београд, 1965), а овде их доносимо у целовитом облику.

I

Неји на Сени,
135, Булевар на Сени,
Француска

1.12.37.

Веома поштована госпођо Бурхард,¹

надам се да ће Вам моје писмо приспети у Лондон или да ће Вам бити препoslато.

Реч је о проспекту изложбе „Изопачена уметност“, планиране у Лондону, који сте ми предали пре неколико недеља. Најпре, дозволите ми да Вам чисто начелно обратим пажњу на један пасус, који по мом мишљењу није сасвим „егзактан“. У одељку „Намера“ (стр. 1) Ви кажете „од импресионизма до кубизма — експресионизма, с једне стране, до надреализма и конструктивизма, с друге“. Где остаје онда тзв. апстрактна уметност? Ви ваљда не мислите да је апстрактна уметност једна подгрana конструктивизма? Ја лично држим да је сасвим супротно. Исто то противстављање нашао сам и на стр. 3.

Мислим да би та недовољна егзактност густу маглу око овог питања могла евентуално само још више да згусне.

Апстрактна, или нефигурална, или непредметна уметност (коју ја лично најрадије именујем као *конкретину*), разликује се од старих форми изражавања, а данас и од надреализма, по томе што не полази од „природе“ или

¹ Ирмгард Микаела Бурхард (Irmgard Micaela Burchard, 1908–1964), галеристкиња и уметница из Цириха, један од главних организатора лондонске изложбе. Припадала је циришком кругу Бихаљијевих пријатеља.

Neuilly s/Seine (Seine)
135, Bd de la Seine.
France.

1.12.37.

Sehr geehrte Frau Burchard,

ich hoffe, dass mein Brief Sie in London erreicht, oder Ihnen nachgesandt wird.

Es handelt sich um den Prospekt der in London geplanten Ausstellung "Entartete Kunst", den Sie mir vor einigen Wochen übergaben. Erst rein prinzipiell erlauben Sie mir, Sie auf einen Passus aufmerksam zu machen, der m.M. nach nicht ganz "exakt" ist. Sie sagen im Abschnitt "Absicht" (S.1.) "vom Impressionismus zum Kubismus Expressionismus einerseits, zum Surrealismus und Konstruktivismus andererseits". Wo bleibt denn die sog. abstrakte Kunst? Sie glauben doch nicht, dass die abstr. Kunst eine Unterabteilung des Konstruktivismus wäre? Ich persönlich fasse es ganz entgegengesetzt auf. Dieselbe Gegenüberstellung fand ich auf S. 3.

Ich glaube, diese nicht genügende Exaktheit könnte ev. den dichten Nebel dieser Fragen noch mehr verdichten.

Die abstrakte, oder non-figurative, oder non-objective Kunst (die ich selbst am liebsten die konkrete nenne) unterscheidet sich von älteren Ausdrucksformen und heute vom Surrealismus dadurch, dass sie nicht von der "Natur" oder vom "Gegenstand" ausgeht, sondern ihre Ausdrucksformen auf sehr verschiedene Weisen selbst "erfindet". Eine Unterabteilung dieser allgemeinen Form ist der Konstruktivismus, der mit "exakten", "strengen", oft sagt man "mathematisierten" Formen operiert und "freie" Formen prinzipiell ablehnt. Meine persönliche Meinung, oder lieber sage ich Überzeugung, ist, dass die Konstruktion eines der Mittel der "Komposition" ist, und kann also nicht zum Selbstzweck ernannt werden.

Wenn Sie damit auch nicht einverstanden sind, so bliebe es doch unmöglich, die "abstrakte" (=konkrete) Ausdrucksform über Bord zu werfen, weil/die vom Konstruktivismus gezogenen Grenzen nicht hineinzuzwingen ist. Jedenfalls haben Sie weder mich, noch einige Kollegen ~~über~~ über Bord geworfen, obwohl unsere Kunst tatsächlich nicht konstruktivistisch genannt werden kann.

Mir fehlt in Ihrem Programm auch DADA, mindestens die Mutter (ev. Grossmutter) des Surrealismus. Auch DADA war breiter, als der Surrealismus und sein Einfluss war bedeutend fruchtbarer und vielseitiger.

Übrigens habe ich auf der Liste Marcel Duchamp nicht vorgefunden, der mit Arp einer der wichtigen Grundleger des DADA war.

Was die Liste selbst anlangt, so habe ich auch hier einige Lücken entdeckt und erlaube mir, Ihnen einige Namen zu nennen, die m.M. nach nicht fehlen sollten - ganz besonders bei so einer umfangreichen Liste.

Ich läge diese Namen extra bei, obwohl ich auch gar nicht sicher bin, diesen oder jenen interessanten Künstler/vergessen zu haben. Ich habe dieser geplanten Ausstellung schon ziemlich viel Reklame in verschiedenen Ländern gemacht, was Sie mir, hoffe ich, nicht

/sie in

/nicht

од „предмета“, већ своје форме изражавања „проналази“ сама, на врло различите начине. Конструктивизам је једна подгрana те опште форме, која оперише са „егзактним“, „строгим“, често се каже „математичким“ формама, док „слободне“ форме принципијелно одбацује. Моје је лично мишљење, или боље рећи убеђење, да је конструкција *једно од средстава* „композиције“, па се дакле не може препознати као сврха по себи. Чак и да се не слажете с тим, опет би било немогуће апстрактну (= конкретну) форму изражавања просто бацити у воду зато што се не може на силу утиснути у границе које је повукао конструктивизам. У сваком случају, ни мене нити неке моје колеге нисте бацили у воду, мада се наша уметност чињенично не може назвати конструктивистичком.

Мени у Вашем програму недостаје и ДАДА, у најмању руку мајка (евентуално бака) надреализма. ДАДА је уз то била шира од надреализма, а њен утицај значајно плоднији и многостранији. Поред тога, на списку нисам запазио *Марсела* Дишана, који је уз Арпа био један од најзначајнијих утемељивача ДАДЕ. Када је сам списак у питању, открио сам још неколико недостатака и дозволите ми да Вам да наведем неколико имена која по мом мишљењу не би требало да изостају, поготову не на једном тако опширном списку.

Прилажем та имена у додатку, премда уопште нисам сигуран у то да ли сам овог или оног занимљивог уметника заборавио. Овој изложби која је у плану ја сам у различитим земљама већ доста рекламе направио, што ми, надам се, нећете узети за зло. У супротном, молио бих да ме зауставите.

На себе сте натоварили један тежак, али врло значајан посао, у којем Вам желим највећи успех. Са најбољим поздравима

Ваш одани

Кандински

II

Неји на Сени,
135, Булевар на Сени,
Француска

10. 12. 37.

Веома поштовани господине Тене [Töhne],²

хвала Вам на Вашем писму од 6. децембра, које ми због непотпуне адресе није одмах стигло. Ни ја стога, нажалост, нисам био у могућности да Вам правовремено пошаљем тражене фотографије. Ваше писмо стигло је тек јуче. Нажалост, из Вашег писма нисам довољно јасно могао да увидим о којој врсти дела се ради — да ли је у питању чланак или нека књига о историји уметности. То ми је отежало избор фотографија.

² Облик Бихаљијевог псеудонима био је Thöpe или Thoene, а овде је по свој прилици у питању грешка коју је направио Кандински.

Како ме реч „дело“ више упућује на књигу, осетио сам се принуђеним да пошаљем један већи број фотографија, пошто мислим, надам се исправно, да се мој дугогодишњи рад најисцрпније може представити помоћу узорака из различитих „периода“ мога стваралаштва.

Почео сам тако са предратним сликама и завршио са 1937. годином. У „Композицији 4“ још се могу уочити остаци предметности (1911), након чега долазе чисто апстрактне слике тзв. „драматичног“ периода (једна од њих са снажно наглашеним линијама — „Црни потези“ из 1913. — што је тада значило „недозвољену“ употребу „сликарских елемената“), затим примери „хладног“ и „геометријског“ периода, период кругова („Неколико кругова“ 1926, Државна галерија у Дрездену) итд., до данашњег времена, које неки називају „синтетичким“ или „париским периодом“. Допуштам себи претпоставку да господин Петер Мерин³ познаје те моје преображаје. Наравно, коначни избор препуштам њему, али уз молбу да што је више могуће у обзир узме мој „развој“.

Свакако Вас молим да ово писмо дате господину Мерину да прочита; на чему Вам унапред исказујем захвалност.

Желео бих да ми се потом све фотографије врате у потпуном реду, заштићене са довољно картона и послате као препоручена пошиљка. Надам се, такође, да ће се и фирма за израду клишеа савесно опходити према фотографијама — јер ће у супротном морати да сноси одговорност за штету. Признајем наравно да су сви моји захтеви сувишни, јер се ради о Швајцарској. Са неким другим земљама имао сам не малих неугодности.

С пријатељским поздравима за Вас и господина Петра Мерина остајем

најоданији

Кандински

III

Неји на Сени,
135, Булевар на Сени,
Француска

27. 3. 38.

Веома поштовани господине Лозе,⁴

на Ваше писмо од 6. 12. 37. послао сам 10. 12. на Цетхаус 11 фотографија мојих слика. Разлог је био илустровање рада господина Петра Мерина о историји уметности. Отада немам никаквих вести о тој ствари, али претпостављам да су клишеи већ израђени.

³ Други псеудоним који је Бихаљи користио пре Другог светског рата био је Петер Мерин (Peter Merin). На основу ових речи Кандинског и поздрава на крају писма изгледа да му се Бихаљи обратио под именом Тене, а Петра Мерина, који пише књигу, представио као другу особу.

⁴ Рихард Паул Лозе (Richard Paul Lohse, 1902–1988), швајцарски сликар и графичар, представник конструктивизма, један од главних организатора лондонске изложбе.

Neully s/Seine (Seine)
135, Bd de la Seine.
France.

10.12.37.

Sehr geehrter Herr Tönne,

ich danke Ihnen für Ihr Schreiben v. f.d., das mich infolge ungenügender Adresse nicht gleich erreichte. Auch ich war leider nicht imstande, Ihnen die gewünschten Photos umgehend zu senden. Ihr Brief kam erst gestern an.

Leider konnte ich aus Ihrem Schreiben nicht genügend klar erkennen, welcher Art das Werk ~~sein soll~~ sein wird - ob es ein Artikel sein soll, oder ein kunstgeschichtliches Buch. Dies erschwerte mir die Wahl der Photos.

Da aber das Wort "Werk" mehr auf ein Buch deutet, fühlte ich mich gezwungen, eine grössere Anzahl der Photos zu senden, da ich mit Recht zu hoffen glaube, dass meine langjährige Arbeit durch Muster meiner verschiedenen "Perioden" möglichst erschöpfend dargestellt wird.

So fing ich mit Vorkriegsbildern an und endete mit dem Jahr 1937. In der "Komposition 4" sind noch Reste des Gegenständlichen zu bemerken (1911), danach kommen rein abstrakte Bilder der sog. "dramatischen" Zeit (eins davon mit stark betonten Linien - "Schwarze Striche" 1913. -, was damals eine "unerlaubte" Verwendung der "Malelemente" bedeutete), dann Beispiele der "kalten" und "geometrischen" Perioden, die Zeit der Kreise ("Einge Kreise" 1926, Staatl. Gemäldegalerie in Dresden) usw. bis zu heutiger Zeit, die manche die "synthetische" nennen, oder die "Pariser Zeit". Ich erlaube mir, anzunehmen, dass Herr Peter Merin meine Wandlungen kennt. Natürlich überlasse ich ihm die definitive Wahl, mit der Bitte aber, möglichst Rücksicht auf meine "Entwicklung" zu nehmen.

~~Ich möchte dann die sämtl. Photos in voller Ordnung zurück bekommen, mit genügender Pappe versehen und als eingeschriebene Postsendung. Ich hoffe auch, dass die Klischeeanstalt die Photos sorgfältig behandeln wird - sonst müsste ich für Schäden verantwortlich machen.~~

Ich möchte dann die sämtl. Photos in voller Ordnung zurück bekommen, mit genügender Pappe versehen und als eingeschriebene Postsendung. Ich hoffe auch, dass die Klischeeanstalt die Photos sorgfältig behandeln wird - sonst müsste ich für Schäden verantwortlich machen.

Ich sehe natürlich ein, dass alle meine Forderungen überflüssig sind, da ich mit der Schweiz zu tun habe. Mit manchen andren Ländern habe ich nicht wenig Ärger gehabt.

Mit freundlichen Grüßen an Sie und Herrn Peter Merin verbleibe ich

ergehenst

Handwritten signature: Tönne

Beilage zur Kunztage zu Lucerne!

Имао сам утисак тада да је то дело требало да се објави веома брзо, пошто сте ме замолили да Вас известим „истог тренутка“. Био бих Вам стога врло захвалан уколико бисте ме известили нешто о томе, а такође и ако бисте ми вратили фотографије. Јако бих Вас замолио да се слање обезбеди са довољно картона, како се фотографије не би оштетиле.

Са пријатељским поздравима и за господина Петра Мерина,

Ваш веома одани

Кандински

Радослав Докманович

ТРИ ПИСЬМА ВАСИЛИЯ КАНДИНСКОГО
В НАСЛЕДИИ ОТО БИХАЛИ МЕРИНА

Резюме

В статье дается перевод на сербский язык трех писем Василия Кандинского, которые находятся в архиве сербского и немецкого искусствоведа Ото Бихали Мерина. Во вступительной части дается небольшой комментарий, в котором речь идет о контексте их возникновения.

Ключевые слова: переписка, „дегенеративное искусство“, выставка запрещенного искусства в Лондоне в 1938, история искусств, перевод.

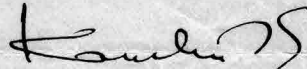
Neully s/Seine (Seine)
135, Bd de la Seine.
France.

27.3.38.

Sehr geehrter Herr Lohse,

auf Ihren Brief v. 6.12.37. zu sandte ich am 10.12. an das Z-Haus 11. Photos nach meinen Bildern. Der Zweck war Illustrierung der kunsthistorischen Arbeit von Herrn Peter Merin. Seit dem hörte ich nichts mehr von dieser Angelegenheit, nehme aber an, dass die Klischees bereits angefertigt wurden. Ich hatte damals den Eindruck, dass das Werk sehr bald erscheinen soll, da Sie mich um "sofortige" Nachricht baten. Daher würde ich Ihnen für eine diesbez. Nachricht sehr verbunden sein, und ebenso für die Rücksendung der Photos. Ich bitte Sie sehr, die Sendung mit genügendem Karton sichern zu lassen damit die Photos nicht beschädigt werden.
Mit freundlichen Grüßen auch an Herrn Peter Merin

Ihr sehr ergebener

Kandinsky

Handwritten note in German:
Herr Lohse ist mir sehr dankbar
und hat sich sehr für die
Rücksendung der Photos
gedankt.